

JISPOL Structure: Discipline Oriented

JISPOL Field: Regional Studies

Special Field: Middle East

DOI: 10.2021/jispol.v1i2.10

Submission Date: 08.10.2021

Acceptance Date: 21.11.2021

Publication Date: 31.12.2021

E-ISSN: 2791 - 7525

BASRA KÖRFEZİNDE BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİNDE ANA MERKEZ OLARAK IRAK VE ABD-İRAN REKABETİ

MEYSUNE YASAR, PHD

 <https://orcid.org/0000-0001-9073-6350> meysune.yasar@medeniyet.edu.tr Istanbul Medeniyet University

ÖZET: 1979 İran İslam Devrimi ile birlikte, bölgesel ve uluslararası boyutta önemli bir müttefikini kaybeden Amerika Birleşik Devletleri bu tarihlerden itibaren İran'ı karşısında önemli bir rakip olarak bulmuştur. Gerek İran'ın jeopolitik konumu gerekse de ideolojik olarak Amerikan yönetimine dönük çeşitli söylemleri dolayısıyla; devrimden günümüze farklı konu başlıkları altında nüfuz mücadelesi kendini göstermiştir. Söz konusu mücadelenin önemli bir alanı olarak da Irak, özellikle de ABD'nin Irak işgali sonrasında öne çıkmıştır. İran İslam Devrimi sonrasında İran'ın artan etkinliğinin ikinci dalgası olarak ortaya konulan Irak'ın; çalışma kapsamında güvenikleştirme ve bölgesel güvenlik kompleksi yaklaşımları temelinde ABD ve İran politikalarında nasıl ele alındığı analiz edilmektedir.

ABSTRACT: The United States of America, which lost an important regional and international ally with the 1979 Iranian Islamic Revolution, has since found Iran as a rival. Due to Iran's geopolitical position and various discourses ideologically against the American administration; the struggle for influence has manifested itself under different topics from the revolution to the present. As an area of the said struggle, Iraq has come to the fore after the US invasion of Iraq. The study focuses on Iraq, which emerged as the second wave of Iran's increasing influence after the Iranian Islamic Revolution. Using securitization and regional security complex approaches as a conceptual framework, the study seeks to answer how US and Iran's approaches to Iraq have shaped.

Keywords: Güvenlik, Güvenikleştirme, Bölgesel Güvenlik Kompleksi, ABD, İran, Irak

To cite this article: Yaşar, M. (2021). Basra Körfezinde Bölgesel Güvenlik Kompleksinde Ana Merkez Olarak Irak ve ABD-İran Rekabeti. Journal of Islamic Politics, 1(2), 42-57. <https://doi.org/10.2021/jispol.v1i2.10>

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplininde kuram ve kavram okuması yapmak kuşkusuz bölgesel gelişmeleri okumak açısından hayli kritiktir. Bu doğrultuda söz konusu gelişmelerin anlaşılması, analiz edilmesi ve uzun vadeli öngörülerde bulunulması doğrultusunda önemli birer araç olarak ele alınması gereken uluslararası ilişkiler kuramları farklı kavramsal tartışmalarla disiplinin gelişimine önemli katkı sağlamıştır. Özellikle disiplinde “Üçüncü Büyük Tartışma” olarak ortaya konan ve pozitivistlere karşı post pozitivist eleştirisini getiren “reflektivist” akım uluslararası ilişkilerdeki birçok kavramın realizm tekeline kurtarılması gerektiği tezi üzerine şekillendirilmiştir. Realist tahlillerin kritik edildiği ve yeni öngörülerle tekrar ele alınması gerektiği ifade edilen kavramlardan biri de “güvenlik” olmuştur. Kavramın yeniden ele alınması sürecinde reflektivistler esas olarak “güce” ve “karşılıklı güvensizliğe” yapılan vurguyu eleştirirken, güvenliği kavram ve kuram boyutuyla yeniden ele almayı hedeflemiştir. Özellikle Soğuk Savaşın bitimi ile birlikte yoğunlaşan söz konusu tartışmalar, inşacı bir temelde yeniden formüle edilirken, kimlik ve güvenlik bağlantılarını ortaya koyan çeşitli çalışmalar ortaya konmuştur.

Söz konusu çalışmalarda güvenliğin sosyal olarak inşa edildiği ve devletlerin güvenlik temelinde karşılıklı bağımlılık noktasına kayacağı tezi savunulmakla birlikte, “güvenlikleştirme” ve “bölgesel güvenlik kompleksi” yaklaşımları da öne çıkan başlıklardan olmuştur. Altı çizilen iki yaklaşım doğrultusunda çalışma kapsamında bir taraftan teorik bir tartışmanın yapılması hedeflenirken, diğer taraftan bu tartışmanın test edilmesi hedefi ile Basra Körfezi özelinde ABD-İran rekabeti ele alınacaktır. Bu doğrultuda Güvenlik, Güvenlikleştirme ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi kavramlarının teorik çerçevesinin ortaya konulduğu birinci bölümde Basra Körfezi’nin bir güvenlik kompleksi olarak ne anlama geldiği sorusuna cevap aranmaktadır. İkinci bölümde ise ABD ve İran’ın Irak’taki varlığı iki devletin rekabet ve iş birliği fırsatlarını gün yüzüne çıkaran temel gelişmeler üzerinden ele alınmaktadır.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER LİTERATÜRÜNDE GÜVENLİK VE ALT BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ OLARAK BASRA KÖRFEZİ

Siyasal Realizmden Neorealizme “Güvenlik”

Uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkış sürecinde oldukça etkili olan “uluslararası güvenliğin nasıl sağlanacağı” sorunsalı, klasik realizmden neorealizme ve çoğulcu yaklaşımlara uzanan geniş bir tartışma alanına sahiptir. Bu doğrultuda güvenlik çalışmalarına kuramsal bir zemin kazandırmayı hedefleyen ilk çalışma Arnold Wolfers’in kaleme aldığı eser olmuştur (Wolfers, 1952: 481-502). Objektif ve sübjektif güvenlik anlayışından hareket eden Wolfers; güvenliği kazanılan değerlere dönük olarak bir tehdidin olmaması olarak tanımlamıştır. Devlet merkezli anlayışla güvenlik kavramını kuramsallaştıran Wolfers; devletlerin güvenliği ile bireylerin güvenliği arasında kuvvetli bir bağ olduğunu vurgularken, Baldwin ise güvenliğin anlaşılmasında “kimin için ve hangi değerler için güvenlik” sorularına cevap verilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Baysal ve Lüleci, 2011: 5-7).

Disiplinde güvenlik tartışmalarına dair önemli bir zemin yaratan söz konusu çalışma ile, ulusal ve uluslararası güvenliğin nasıl sağlanacağına dair tartışmalarda Machiavelli, Hobbes ve Rousseau gibi düşünürler de devlet merkezli anlayış doğrultusunda, devletlerin her şart altında ve ne pahasına olursa olsun kendi güvenlikleri için mücadele ettiği tezini savunmuşlardır. Bu doğrultuda Edward H. Carr ve Hans Morgenthau gibi düşünürler de devletlerin olası bir hegemonyanın önüne geçmek için dengeleme politikası izlediklerini ifade etmişlerdir (Tanrısever, 2005: 107-125). Ulusal güvenliğin

sağlanması noktasında askeri gücü merkeze alan realist paradigma, “güvensizlik” noktasından hareketle devletin bekası ve güvenlik arasında sarsılmaz bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır.

Güvenlik temelinde ortaya konulan söz konusu görüşler neorealist yaklaşımlarda da kendini göstermiş; uluslararası sistemin yapısı ve güvenlik arasındaki ilişkiye vurgu yapılmıştır (Tanrısever, 2005: 107-125). Yapısal realizm-neorealist perspektifte, Mearsheimer gibi düşünürler tarafından devletlerin nihai olarak iş birliğine dayalı bir ilişki geliştirebileceği tezi reddedilmekte ve güvenlik temelinde birçok rekabet unsurunun söz konusu iş birliğini engelleyici faktör olduğu ifade edilmektedir (Baylis, 2008: 69-85). Ortaya konulan yaklaşımların yanı sıra, özellikle Stephan M. Walt tarafından oluşturulan güvenlik kuramı ile güvenlik çalışmalarına ciddi katkı sağlanmıştır. Walt “Güvenlik Çalışmalarının Rönesansı- The Renaissance of Security Studies” isimli çalışmasında, güvenlik üzerine yapılan çalışmaların 2. Dünya Savaşı ile başladığını ifade ederek çeşitli dönemler temelinde yaptığı ayrımlarla güvenlik kavramını teorik zeminde derinleştirmiştir (Baylis, 2008: 69-85).

Yapısal realizm-neorealizm temelinde ortaya konulan bir diğer önemli çalışma ise Kenneth N. Waltz tarafından kaleme alınmıştır. Yapısal realizm güvenliği devletler açısından en temel amaç olarak ortaya koyarken; Waltz’a göre devletlerin varlıklarını tamamen garanti altına alana dek yegâne hedefleri güvenliğin tesis edilmesidir (Ertem, 2008: 7-10). Bu doğrultuda ulusal güvenlik devletin kendini dış tehditlere karşı koruması olarak tanımlanırken, uluslararası güvenlik giderek artan bir önemle teknik ve askeri konuları aşar hale gelmiştir. Ele alınan çözümlerle birlikte güvenlik kuramı sıfır toplamlı bir oyun-zero sum game olarak ifade edilmektedir. Devletlerin güvenlik temelinde rekabet ettiklerini varsayan söz konusu yaklaşım, kendi güvenliğini sağlayamayan devletlerin yol açabileceği sorunlar (security dilemma) açısından tartışma konusu olmuş ve bu gibi konu başlıklarında çoğulcu ve eleştirel bakış açıları ile birlikte çeşitli eleştiriler gündeme gelmiştir.

Çoğulcu-Eleştirel Paradigmada “Güvenlikleştirme” ve “Bölgesel Güvenlik Kompleksi”

Gerek realist gerekse de neorealist düşünürlerce ortaya konulan söz konusu yaklaşımlar, bu dönemde özellikle “çoğulcu” bakış açısını savunan çeşitli yazarlarca eleştirilmiştir. Çoğulcu düşünürler “high politics and low politics” (Tanrısever, 2005: 107-125) olarak ayırdıkları konu başlıklarında güvenliği high politics olarak tanımlamışlar; klasik realist paradigmaya ait güvenlik anlayışını evrensel ve sosyo kültürel zeminde genişletmeyi hedeflemekle birlikte siyasal realist anlayışta herhangi bir değişim yaratamamışlardır. Kuşkusuz söz konusu değişimin ortaya konulamamasında 2. Dünya Savaşının başlaması ve dolayısıyla güvenlik kaygılarının tekrar yükselmesi etkili olmuştur. Bu doğrultuda çoğulcu yaklaşımın bir kuram olarak güvenlik temelinde derin analizler sunamamış olması, yapısalcı realizmin güvenlik kuramına önemli katkılarda bulunan R. J. B. Walker, Ole Waever ve Barry Buzan gibi yazarları güvenliği eleştirel zeminde tekrar ele almaya sevk etmiştir.

Soğuk Savaş süresince ortaya konulan eleştirel yaklaşımlar güvenliğin kuramsal olarak derinleştirilmesi üzerinde yeterince etkili olamazken; Soğuk Savaşın bitimi ile birlikte güvenlik kavramına dair daha geniş bir perspektifin ortaya konması zorunlu hale gelmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan ve realist-neorealist paradigmaya çeşitli eleştiriler yönelten “sosyal inşacı-social constructivist” yaklaşımın felsefi temelleri Nicholas Greenwood Onuf tarafından atılırken; Alexander Wendth kavramı kuramsal olarak formüle etmiştir (Ertem, 2008: 7-10). Pozitivist ve post pozitivist ayrım olarak uluslararası ilişkiler disiplinine yansıyan farklılaşmada sosyal inşacı paradigma, uluslararası

politikada mevcut olan temel yapıların sosyal olarak inşa edildiğini ve söz konusu inşanın aktörlerin çıkar ve kimliklerine de yansıdığını savunmaktadır. Alexander Wendt gibi sosyal inşacılar güvenlik kavramını ise yine sosyal olarak inşa edilme temelinde ele alırken; güvenli uluslararası sistemi devletlerin savaş ihtimaline başvurmadan sorunlarını halledebildikleri ve birbirlerine karşı güven duydukları varsayımına dayandırmaktadır (Wendt, 2013: 3-43).

Bu atmosferde, R. J. B. Walker gibi bazı düşünürler de güvenliğin yeniden tanımlanmasına yönelik çeşitli çalışmalar yapmış, eleştirel güvenlik anlayışına vurgu yaparak; güvenlik söylemindeki değişimin siyasal yaşamı dönüştürme adına önemli bir adım olacağını ifade etmiştir (Brauch, 2008: 1-47). Walker'ın çalışmalarının yanı sıra Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde tarafından yapılan çalışmada (Güvenlik: Yeni Bir Analiz Çerçevesi-Security: A New Framework for Analysis) devlet merkezlik eleştirilmiş, temelde "güvenikleştirme" kuramı üzerinden güvenlik kavramı ele alınmıştır. Huysmans'a göre gelenek güvenlik tanımını askeri anlayışın sınırlı kalıplarından kurtarmak ve tutarlı bir zemine oturtmak gibi bir motivasyona sahipken, esas olarak güvenikleştirme, sektörel güvenlik ve bölgesel güvenlik kompleksi yaklaşımlarını disipline kazandırmıştır (Miş, 2011: 5-10).

Kopenhag Okulu'nun önde gelen temsilcilerinden olan Buzan ve Waever tarafından geliştirilen ve sosyal inşacı kuramın başka bir ayağı olan "güvenikleştirme" yaklaşımında güvenlik inşacı perspektifte özneler arası bir yapımlar olarak tanımlanır (Buzan, Waever ve Wilde, 1998: 16-19). Bu doğrultuda ele alınan "güvenlik sektörleri" tanımlaması ise askeri temelde formüle edilen güvenlik anlayışını toplumsal, ekonomik ve politik formda genişletmeyi hedeflemiştir. Söz konusu hedefle birlikte toplumsal, ekonomik ve politik formda genişleyen güvenlik tehditlerinin analiz edilmesi gerektiğini savunan yaklaşıma göre, politik güvenlik devletin istikrarlı şekilde meşruiyet temelinde organize olmasını, ekonomik güvenlik refahın sürdürülebilirliği hedefine dönük olarak kaynaklara erişimde ve pazarlamada adaletin tesis edilmesini ifade etmektedir. Bununla birlikte toplumsal güvenlik bir taraftan ulusal kimlik ve geleneklere vurgu yaparken diğer taraftan dil, kültür ve dinlerin devamlılığını öngörmektedir (Buzan, Waever ve Wilde, 1998: 8-10).

Güvenikleştirme ve güvenlik sektörleri tanımlamaları kuram temelinde bu şekilde ele alınırken; bir diğer önemli yaklaşım ise bölgesel güvenlik kompleksi olmuştur. Bölgesel güvenlik kompleksi yaklaşımında Buzan, devletlerin güvenlik temelinde birbirlerine olan bağımlılıklarına vurgu yaparken, söz konusu bağımlılığı birbirlerine yakın ve uzak olan devletlerarasında değişebilen bir durum olarak ortaya koymuştur (Buzan, 1983: 105-110). Bu noktadan hareketle Buzan "Halklar, Devletler ve Korku" isimli çalışmasında birbirine yakın olan devletler ile uzak olan devletlerarasında oluşan bağımlılıkta birtakım farklılıklar olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu farklılıklarla birlikte, oluşan yeni uluslararası sistemde meydana gelebilecek yeni çatışmalar ya da ittifaklar; dil, din, ırk gibi "ayırıcı" unsurlar temelinde değil bölgelerin ortaya çıkardığı alt sistemlerde meydana gelecektir (Buzan, 1983: 73-88).

Ortaya çıkan bu alt sistemler belirli coğrafi alanları baskın hale getirmiş güvenlik ikilemeleridir. Söz konusu bölgelerde devletler tarafından ortaya konulan tehdit algılamaları birbirleri ile bağlantılıdır ve bir güvenlik bağımlılığı atmosferi yaratır. Bölgesel güvenlik kompleksi yaklaşımını esas olarak Karl Deutch'un "güvenlik toplumu" kuramından yararlanarak ortaya koyan Buzan'a göre "bölgesel güvenlik" kuramı coğrafi yakınlıktan ziyade ortak nokta olarak ortaya konulan güvenlik öncelikleri ile şekillenmektedir (Fahlander, 2011: 15-18). Güvenlik temelinde ortak noktaların ortaya çıkması devletler açısından bir güvenlik önceliği ve karşılıklı bağımlılık yaratır.

“Regions and Power: The Structure of International Security” isimli eserlerinde Buzan ve Waever, dünyayı söz konusu farklı güvenlik kompleksleri temelinde ele almışlar ve teorik zeminin yanı sıra bölgeler bazında ampirik verilere de yer vermişlerdir. Bölgesel (regional), ulusal (domestic) ve küresel (global) düzeyde Ortadoğu bölgesel güvenlik kompleksini Mağrip, Levant ve Basra Körfezi güvenlik alt sistemleri olarak üç ana noktada ele alan Buzan ve Waever; tarihsel, teorik ve ampirik zeminde söz konusu üç bölgenin bölgesel güvenlik kompleksine dönüşüm sürecini ele almıştır (Buzan ve Waever, 2003: 219-152). Çalışmanın ana konusu olan Basra Körfezi güvenlik kompleksi aşağıdaki bölümle birlikte ABD-İran rekabetinin ana merkezi olması doğrultusunda analiz edilecektir.

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Olarak Basra Körfezi ve Irak’ın ABD ve İran Açısından Merkezi Konumu

Ortadoğu kavramı ilk olarak deniz tarihçisi ve Jeopolitikçi Alfred Thayer Mahan tarafından ele alınmıştır. 1902 tarihinde National Review’de yayınlanan “The Persian Gulf and International Relations” makalesi ile “Ortadoğu” bölgesini kavramsal düzeyde ele alan ve belirli sınırlar dâhilinde analiz eden Mahan; Basra Körfezi’nin Süveyş Kanalı’ndan sonra Hindistan’a geçişte muhafaza edilmesi gereken en önemli nokta olduğunu vurgulamıştır (Özalp, 2011: 4-7). Söz konusu makalenin ardından The Times’ın dış politika editörü olan Valentine Chirol tarafından “The Middle Eastern Question” başlığı altında yayınlanan makalelerle de Mahan’ın tanımı doğrultusundan oluşturulan Ortadoğu sınırları genişletilmiş; Hindistan’a giden yoldaki İran, Basra Körfezi, Irak, Doğu Arabistan Kıyıları, Afganistan ve Tibet de sınırlara dahil edilmiş; Anadolu ve Balkanlar ise Chirol tarafından “yakın doğu - near east” olarak tanımlanmıştır (Özalp, 2011: 4-7).

Ortadoğu’nun tanımlanmasına ve sınırlarına dair ilk yaklaşımlar bu şekilde ortaya çıkarken, Buzan ve Waever Ortadoğu’yu Fas’tan İran’a uzanan, Arap devletleri, İsrail ve İran’ı da içerisine alan bir hat üzerinde konumlandırmaktadır. Kıbrıs, Sudan ve Afrika Boynuzu’nu bölgeye dahil etmeyen yazarlar, Afganistan’ı Ortadoğu ve Güney Asya arasında “yalıtkan” bir bölge olarak tanımlarken, Türkiye’yi ise Ortadoğu ve Avrupa arasında benzer işlev gören bölge olarak ele almaktadır (Fahlander, 2011: 15-18). Ortadoğu bölgesine dair sınırlar bu şekilde ortaya konulurken, bölge “otonom güvenlik kompleksi” olarak tanımlanmış, Körfez, Levant ve Mağrip olarak üç ana güvenlik kompleksine ayrılmıştır. Ortadoğu bölgesel güvenlik kompleksinin alt birimi olan Basra Körfezi üç önemli bölgesel güç olarak İran, Irak ve Suudi Arabistan’ı içerisine alan bölgeyi ifade etmektedir (Buzan ve Waever, 2003: 219-152).

Söz konusu üç bölgesel güç açısından bakıldığında bir taraftan rejim güvenliği merkeze alınırken; diğer taraftan Arap, Kürt, Şii ve Sünni gibi ulus ötesi unsurlara vurgu yapılarak güvenliğin sınırları genişletilebilmektedir (Policy Tensor, 2011). Başka bir deyişle her bir bölgesel aktör bir diğerini güvenlik tehdidi olarak ele almakta ve söz konusu ulus ötesi kimliklerin yanı sıra tarihsel, kültürel, ekonomik ve politik olarak farklı unsurları devreye sokabilmektedir. Bölgede kolonileşme sürecinden günümüze en etkili üç aktör olarak öne çıkan İran, Suudi Arabistan ve Irak açısından ise kuşkusuz birleştirici önemli nokta ABD’nin bölgeye girişi ve güçlenerek varlığını derinleştirmesi olmuştur.

1971’de Britanya’nın Körfez bölgesindeki üslerinden büyük ölçüde çekilmesi ile başlayan Basra Körfezi’nin alt güvenlik kompleksine dönüşüm süreci; İran, Irak ve diğer Arap devletleri arasındaki rekabetin başlamasının da ilk aşaması olmuştur. 1981’de Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Suudi Arabistan’ı içerisine alan Körfez İş Birliği Konseyi’nin kurulması İran ve Irak’ı dengeleme adına atılmış bir adım olarak çeşitli değerlendirmelere konu olmuştur. Konsey içerisinde Pan-Arabizm’den kaynaklanan sorunların yanı sıra “kralcılarla-radikaller” arasındaki mücadele de ele

alınan konulardan biri olmuştur (Buzan ve Waeber, 2003: 219-152). İran ve Irak özelinde bakılacak olduğunda ise sınır, bölgesel liderlik, Arap-Pers ya da Sünni-Şii mücadelesi gibi başlıklar öne çıkmıştır. 1971’de Britanya’nın çekilmesi sonrasında bölgeyi güvenlik kompleksi temelinde şekillendirici unsurlar bu şekilde ortaya çıkarken bir diğer önemli gelişme de 1973-74 Petrol Krizi (Macalister, 2011) olmuştur.

Kriz sürecinde üç körfez ülkesi İran, Irak-Suudi Arabistan giderek güçlenirken, 1979 İran İslam Devrimi politik zeminde her üç ülke açısından önemli bir dönemeci temsil etmiştir. Bu tarihlerle birlikte yalnızca üç ülke açısından değil küresel güçler açısından da Basra Körfezi’nde güvenlik algılamaları yeniden ele alınmıştır (Katzman, 2016: 1-5). Petrol krizinin Körfez ülkeleri açısından önemli etkisinin yanı sıra Körfez’i şekillendiren en önemli ikinci etki İngiltere’nin çekilmesi sonrasında ABD’nin bölgeye gelmesi ve Basra Körfezi’ni ABD güvenliği ve uzun vadeli çıkarları açısından hayati öneme sahip bölge olarak tanımlamış olmasıdır. Önemli bir müttefik olarak İran’ın devrim sonrasında kaybedilmiş olması ABD’yi Suudi Arabistan ile yürütülen müttefiklik ilişkilerini derinleştirmeye sevk ederken; Irak, ABD ve müttefiki Suudi Arabistan ile İran arasında ortaya çıkan güç mücadelesine sahne olmuştur. Bu süreçle birlikte ABD ve İran açısından güvenlik temelinde Irak’ta etkinlik kurma siyaseti başlamıştır.

Buzan ve Waeber’e göre özellikle ABD’nin müdahaleleri bölge açısından 21. Yüzyılı şekillendirici etkiye sahip olmuştur. Bu doğrultuda ABD yönetiminin George H. W. Bush dönemi ile birlikte İran karşısında dengeleyici güç olması için desteklenen Irak, sonrasında Irak’ın Kuveyt’e saldırması ile Amerikan yönetimi için tehdit boyutunda değerlendirilmiştir. 1990’larla birlikte Irak üzerindeki iç ve dış baskının artırılması Saddam rejiminin radikalleşmesi ile sonuçlanırken, Amerikan dış politikası da İran ve Irak’ı içerisine alan çifte kuşatma stratejisi temelinde evrilmiştir. Gelişmelerle birlikte Basra Körfezi Bölgesel Güvenlik Kompleksi’nde merkezi konuma ilerleyen Irak’ta Saddam Hüseyin’in devrilmesi sonrasında güvenlik boşluğu derinleşirken, bölgede ve Irak’ta aktörlerin etkinlik yarışları daha da belirgin hale gelmiştir. Uzun vadede bakıldığında ise bu döneme kadar Irak ve Suudi Arabistan tarafında dengelenen Irak’ta ortaya çıkan güç ve güvenlik boşluğu, artacak olan İran etkinliğinin ilk adımı olmuştur (Guffey, 2010: 21-26). Gerek iç dinamikler gerekse de dış müdahaleler doğrultusunda Basra Körfezi bölgesel güvenlik kompleksinin ana merkezi olarak söz konusu gelişmelerle öne çıkan Irak; ABD ve İran açısından bölgede güvenliğin tanımlanması noktasında giderek artan bir öneme sahip olmuştur. Bu doğrultuda aşağıdaki bölümle birlikte Irak’ta George W. Bush döneminden Barack Obama dönemine uzanan süreç, ABD ve İran açısından bölgesel güvenlik noktasının ana merkezi olarak ele alınacaktır.

BÖLGESEL REKABET VE İŞ BİRLİĞİ ARASINDA TEMEL GÜVENLİK FORMU OLARAK IRAK’TA ABD-İRAN VARLIĞI

George W. Bush Dönemi Irak Politikası ve İran

Irak Harekâtı ve İran

Afganistan müdahalesi sonrası ‘terörizm ile küresel mücadele’ çerçevesinde Bush yönetimi Irak’ı ele almıştır. Kitle imha silahları barındırdığı gerekçesiyle Uluslararası platformda Irak harekâtını savunan Washington ve Birleşik Krallık önderliğinde Çokuluslu Koalisyon Kuvvetlerinin Irak’a girmesiyle 20 Mart 2003’te harekât başlamıştır. 2 Mayıs 2003 günü savaşın sona erdiği ilan edilirken; Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin devrilmiştir. Savaşın sona ermesine rağmen Ocak 2004 itibariyle kayıpları gidererek artan Washington yönetimi örgütlü olmadan sürdürülen kısmi çatışmalar ve gerilla saldırılarının da etkisi ile savaş zamanına nazaran çok daha fazla kayıp vermeye başlamıştır. 2002 sonlarından itibaren dünya kamuoyunda gerek meşruiyeti gerekse de

verilen sivil kaybı açısından sıkça tartışılan Irak harekâtı, özellikle kitle imha silahlarının aslında olmadığına dair baskılarla birlikte Bush yönetimini hayli zora sokmuş; harekât sonrasında İran yönetimi Irak üzerinde oldukça etkin olma fırsatını yakalamıştır.

Bu noktada işgal sonrası Irak'ın istikrar ve güvenliği ABD yönetimini zora sokmuş ve bölge ülkeleriyle iş birliği fikri birçok kesim tarafından dillendirilmeye başlanmıştır. Özellikle İran gerek Şii nüfusu gerekse de bölgede etkin oluşu nedeniyle Washington yönetiminin İran ile Irak'ı görüşmesini gerekli kılmıştır. Bush yönetimi her ne kadar 'şer eksenî' çıkışı ile ipleri kopma noktasına getirmiş olsa da Irak'taki durum İran'ın müzakere konusunda elini kuvvetlendirmiştir. Esasen Afganistan'da iş birliği ile Taliban'ın devrilmiş olması ve Irak'ta Saddam'ın devrilmesi kendisine yönelik tehdit noktalarının yok edildiği anlamına gelse de İran gelinen noktada 'çevreleme' politikası ile karşı karşıya olduğu izlenimine kapılmıştır. Afganistan ve Irak işgalleri ile birlikte İran'ın doğu ve batı sınırına dayanan ABD üsleri; özellikle nükleer krizin de patlak vermesiyle İran için daha da anlamlı hale gelmiştir.

Bununla birlikte Afganistan işgali ve sonrasında yapılan görüşmelerde ABD ile ortak hareket eden İran yönetiminin, sonrasında kendisinin de 'şer eksenî' listesine alınmasıyla güvenlik kaygıları daha da artmıştır. ABD ise Irak'taki Saddam rejiminden sonra bölge ülkelerinin İsrail ile iyi anlaşan yönetimlere ihtiyacı olduğunu vurgulayarak; temelde şu noktalara değinmiştir: (Dobbins, Long, Poole ve Rungle, 2008: 104-124).

- Irak'ın bölgesel entegrasyonunun sağlanması, özellikle komşularla olan ilişkilerinin geliştirilmesi,
- Saddam sonrası Irak'ta demokrasi ve insan haklarının tesisi, serbest ve adil ekonomik hayatın düzenlenmesi temelinde yeni kurulacak yönetimin desteklenmesi,
- ABD'nin Saddam sonrası Irak'ta "de-facto" yönetim kurmayacağına halka anlatılması,
- Uluslararası organizasyonlarla işbirliği çerçevesinde Irak'ta barışın ve güvenliğin tesisi için gerekli adımların atılması öngörülmektedir.

İran ABD'nin Irak işgaline bu açıdan bakarken; ABD ise İran'ın Şii nüfusunu kullanarak Irak'ta etkili olma çabalarından rahatsız olmakta; Irak'ta oluşan boşluğun İran İslam Cumhuriyeti ile arası iyi olan Şii gruplar tarafından doldurulmasına ve El-Kaide mensuplarına ev sahipliği yapıldığı noktalarına vurgu yapmaktadır (Katzman, 2007: 3-4).

İran güvenlik endişesi içerisinde ABD ile ilişkilerini normalleştirme yönünde hareket ederken; ABD'ye aralarındaki tüm sorunları içeren bir çözüm paketi sunduğu iddia edilmiştir. İran kendisinin böyle bir öneri sunmadığını tam tersine ABD'den öneri geldiğini ve kendilerinin yanıt verdiğini ifade eden Tahran yönetimi ile ABD arasında 'büyük pazarlık' sürecine giden yolda hazırlık niteliğinde olan müzakere önerisi iddialara göre Hatemi döneminde hazırlanmış ve sadece beş altı kişilik bir grubun bileceği şekilde saklı tutulmuştur (Arms Control, 2003; Iranian American Forum, 2011). ABD tarafını şaşırtan önerilerin bulunduğu iddia edilen müzakere önerisi; 'karşılıklı saygıyı' öngören bir süreç dâhilinde, Hamas ve İslami Cihad'a yönelik desteği sonlandırmayı ve İsrail'e saldırmamaları konusunda bu grupları baskı altında tutmayı, Hizbullahı silahsızlandırmayı ve siyasi bir partiye dönüşmesinin desteklenmesini içermektedir (Javadifar, 2009).

Bu önerilerle sınırlı kalmayan müzakere paketinde İran tarafı ABD'ye nükleer güvence vermeyi, ek protokolü imzalamayı, Irak konusunda işbirliği yapmaya hazır olduğunu ve Beyrut deklarasyonunun onaylanacağını belirtirken; bunlara karşılık olarak Irak'ta

konuslanmış olan Halkın Mücahitleri Örgütünün tasfiye edilmesi, şer ekseni listesinden çıkartılmak, ABD ile kronik hale gelen düşmanlığa son verilmesi, İran'ın nükleer enerjiye erişim hakkının tanınması ve İran'ın bölgedeki güvenliğine ve bu yöndeki çıkarlarına saygı duyulması taleplerinde bulunulmuştur (Leverett, 2008: 4-7).

Talepler ve vaatler bu şekilde sıralanırken; iddiaya göre bu girişim dönemin neo-con yöneticileri Rumsfeld ve Cheney tarafından 'biz şeytanla müzakere etmeyiz' sözleriyle başlamadan bitirilmiştir (Regan, 2007). İran ile kalıcı bir iş birliği ve bölgesel barışın tesisi konusunda kaçırılan fırsatın ardından ABD savaş sonrası Irak'ta Şiilerin baskın olduğu bir yönetimle karşı karşıya kalmıştır. Esasen Irak halkı Saddam sonrası boşluğu diplomasi ve liberalizm ile doldurmak yerine eski rejimin kavimler arasında yarattığı adaletsiz düzenlemeyi değiştirme yoluna gitmiş, başka bir deyişle bir önceki rejimle aynı mantık üzerinden hareket edilmiştir.

Bu çerçevede hem Saddam'ın olmadığı hem de Şiilerin etkin olduğu bir yönetimle komşu olan İran ile müzakereler ABD yönetimi için her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Özellikle Demokratların Kongre seçimlerinden zaferle çıkmasının ardından çıkartılan Irak Çalışma Grubu Raporunda Irak'ta güvenliğin sağlanması ve kaosun sonlandırılması için İran ve Suriye ile iş birliğine vurgu yapılmıştır (Baker, 2006: 4-11).

İran ile Müzakere Süreci

Nükleer kriz dolayısıyla kısır döngü çerçevesinde devam eden ABD-İran müzakereleri Irak konusundaki gelişmeleri de yavaşlatmış ve müzakerelerin başlama süreci bir yılı aşkın süre almıştır. Washington yönetimi özellikle Demokratların da etkisi ile uzun tartışmaların ardından 28 Mayıs 2007 tarihinde İran ile Irak'ın güvenliği konusunda ilk resmi görüşmeyi Bağdat'ta gerçekleştirmiştir (Dobbins, 2015). Irak'ın güvenliğine ve geleceğine yönelik meselelerin görüşüldüğü toplantıda, ABD İran'ın Irak'taki askeri milislere silah desteğinde bulunduğunu iddia ederken; İran'da ABD'nin Irak'taki güçleri yeniden oluşturma çabalarının yetersiz olduğunu ve Irak altyapısının tahrip edildiğini ifade etmiştir.

Uzun tartışmalar sonrasında sonuç alınamamış ve süreç iki müzakere turu ile devam ettirilmiştir. Müzakereler boyunca alınan en önemli karar terörist faaliyetlerin engellenmesine dönük olarak ortak bir güvenlik komitesi oluşturulmasına karar verilmiş olmasıdır. Irak üzerine görüşmeler devam ederken; Tahran yönetimi bir taraftan görüşmelerden önce ABD tarafından Irak'ta rehin alınan beş diplomatının serbest bırakılmasını isterken; bir yandan da Washington yönetiminden gelen Irak'taki Şiiilere para ve lojistik yardımı yapıldığı yönündeki suçlamaların doğru olmadığını ispat etmeye çalışıyordu (Ekinci, 2009: 358-361). Bir taraftan Irak üzerine müzakere sürecine devam eden taraflar diğer taraftan kendi politikaları gereği güvenliklerini tehlikede gördükleri konularda müdahale etmekten çekinmemişlerdir. Bu doğrultuda Irak'ta milis kuvvetlere destek sağladığı gerekçesi ile Bush yönetimi İran İslam Cumhuriyeti Devrim Muhafızları Ordusu'nu terörist gruplar listesine eklemiştir (Council on Foreign Relations, 2013).

Süreç bu şekilde devam ederken; Tahran yönetimi Irak konusunda her şart altında işbirliğine hazır olduklarını ve Kasım ayında düzenlenecek olan İstanbul Konferansı'nda hazırladıkları 'Irak Güvenlik Planı'nı sunacaklarını belirtmiştir. Planın güvenlik boyutu esas olarak terör örgütleri ile iş birliği yapmayan milis güçlerin Güvenlik Kuvvetlerine entegre edilmesi öngörülürken; çözüm planının siyasi boyutunda ise bölge ülkelerinin çözüm sürecine aktif katılımını öngören ve bu doğrultuda Irak'taki elçiliklerin en kısa zamanda açılması gerektiğini savunan bir eylem planı ortaya konulmuştur. Ekonomik sorunun çözümü için de bölge devletlerinin ortak hareket etmesi gerektiğini vurgulayan plana göre; uluslararası toplum Irak'taki yeniden yapılandırma girişimlerine ve

mültecilerin ülkelerine geri dönüş sürecine tam destek vermeli, özellikle Türkiye, Suudi Arabistan ve İran BM yardımıyla planı hayata geçirmeli ve böylece hızlı ve kalıcı bir çözüm doğrultusunda adımlar atılmalıdır (Barzegar, 2010: 5-10).

Müzakereler boyunca gösterilen yoğun çaba, Irak'taki istikrara yapılan katkı ve çatışmaların yatışması yönündeki yapıcı katkı nedeniyle Irak Hükümet Sözcüsü ve Irak Başbakanı Nuri El-Maliki İran'a teşekkür ederken; ABD yetkilileri 'Irak'ta İran'ın olumlu bir etki yaptığını söylemek için henüz erken' açıklamasını yapmıştır. Washington yönetiminden kimi çevreler İran'ın çabalarını yetersiz bulurken; Irak'ta iki üst düzey komutan İran'ın Irak'ta ki istikrarın sağlanmasına yönelik gözle görülür çabalar sarf ettiğini ve Irak'ta şiddet olaylarının ciddi şekilde azaldığını kaydetmiştir. Bu gelişmenin yanı sıra Irak içerisindeki isyancıların eline geçecek olan silah ve mühimmatı engellediği dolayısıyla, Irak Güvenlik Güçlerinin eğitiminden sorumlu olan General James Dubik İran'a teşekkür etmiştir (Ekinici, 2009: 358-361).

Gerek Irak'taki istikrarın gerekse de bölge güvenliğinin sağlanması adına İran ile masaya oturmayı kabul eden ABD yönetimi Kongre'de demokratların da etkisi ile kısıtlı da olsa Tahran yönetimi ile ilişkilerde normalleşmeye götürebilecek adımlar atmıştır. Fakat nükleer krizin çözümüne yönelik atılan adımların her iki taraftan kaynaklanan sorunlar nedeniyle istenen boyutta olmaması ve çatışan bölgesel çıkarlar dolayısıyla ABD-İran işbirliği Irak ile sınırlı kalmıştır. Bu dönemde Irak'ın ve bölgesel güvenliğin sağlanması noktasında ABD yönetimi tarafından tehdit unsuru olarak görülen bir başka nokta Şii Jeopolitiği konusu olmuştur. İran'ın bölgede "Şii Hilali" yaratma noktasından hareket ettiği savına vuru yapan Bush yönetimi, bir taraftan Şii Hilali söylemi ile gerek İran gerekse de bölgede ki Şii unsurları kontrol altında tutmaya çalışırken; diğer taraftan da bölgeye yönelik müdahalesini haklı çıkarma noktasında hareket etmiştir.

Barack Obama Dönemi Irak Politikası ve İran

SOFA Anlaşması ve Amerikan Askerinin Çekilme Süreci

"Hiç kimse Saddam Hüseyin'in tehdit olduğunu inkâr edemez, kendi ülkesinin insanları bile. Fakat maliyetini hesap edemediğimiz bir savaş bizi daha büyük tehditlerle karşı karşıya bırakabilir. O halde soruyorum. Kavga mı istiyorsun Başkan Bush? O zaman sözde müttefiklerimiz Suudiler ve Mısırlılarla kendi insanlarını ezmeleri, muhalefeti bastırmaları, yolsuzluk ve eşitsizliğe göz yummaları konusunda kavga edelim... Bu bizim katılabileceğimiz; yolsuzluğa, açgözlülüğe ve hoşgörüsüzlüğe karşı vereceğimiz bir savaştır." (Obamaspeeches.com,2002).

2002 yılında yaptığı konuşmada Irak savaşına girmenin olası maliyetlerine vurgu yapan ve bu çerçevede başta bölgedeki Şii, Sünni ve Kürt grupların olası bir parçalanma durumunda Bush yönetiminin tutumunun ne olacağını sorgulayan Barack Obama, seçim sürecinde dış politika üzerinden en fazla Irak konusuna odaklanmış; başta asker çekme işleminin tamamlanması olmak üzere bölgesel istikrarı sağlamak amacıyla gereken adımların atılacağını ifade etmiştir. Bu doğrultuda Irak harekâtının Amerikan ekonomisine ve dünyadaki Amerikan imajına verdiği zarar ortaya konmuş; Obama yönetimi Irak'ta Amerikan askeri varlığına son vermesi ve bunun yerine dünyanın en büyük büyükelçilik kompleksinin Irak'a kurulmasıyla yumuşak güç çerçevesinde Irak'ta varlık gösterileceğinin sinyalini vermiştir.

Irak işgali sonrasında bölgede etkinliğini arttırma fırsatı yakalayan ve Irak'taki varlığını müdahale değil de iç içe geçmişlik olarak tanımlayan İran yönetimi ise özellikle jeopolitik konumuna vurgu yaparak; ekonomi, diplomasi ve güvenlik ağında Irak'ta etkinliğini arttırma siyaseti üzerinden hareket etmiştir. Bu bölümle birlikte Irak'ta ABD-İran rekabeti siyasi istikrar ve güvenlik boyutunda ele alınacaktır. Başkanlığa gelişinden

kısa süre sonra 27 Şubat 2009 tarihinde Irak'tan çekilme planı açıklanmış; George W. Bush döneminde yapılan Irak'taki ABD Güçlerinin Statüsü Anlaşması (SOFA) (National Archives, 2012) gereğince çekilmenin nasıl gerçekleştirileceği ifade edilmiştir (Loi, 2011: 34-38). Bu doğrultuda çekilme planı üç aşamada ortaya konmuş; ilk olarak muharip kuvvetlerin Irak'tan çekileceği, sonrasında Irak içerisinde siyasi faaliyetlerin artırılacağı ve son olarak da Ortadoğu'da atılacak önemli adımlarla Irak'ın destekleneceği ortaya konmuştur.

İlk aşamada çekilecek birliklerden geride bırakılanların 31 Aralık 2011'e kadar eğitim, teçhizatlandırma ve tavsiye verme görevlerini üstlenmeleri ile birlikte Amerikan yönetimi yeni dönemde yapılanmaya destek olma hedefi doğrultusunda hareket ederken; planın ikinci ayağıyla birlikte siyasal süreçte yumuşak bir geçiş sağlanması için seçimlerin adil ve düzenli şekilde yapılmasının desteklenmesi öngörülmüştür. Planın son ayağı olan bölgesel ittifakın sağlanması yolu ile Irak'a destek olunması hedefi ise gerek Amerikan gerekse de bölge ülkeleri açısından Irak'ın bölgesel rekabet unsurlarından biri olması dolayısı ile gerçekçi bulunmamıştır. SOFA Anlaşması ile Irak'tan asker çekmeyi öngören Obama yönetimi, bu anlaşma ile birlikte 30 Haziran 2009'dan itibaren Irak şehir merkezlerinden, 31 Aralık 2011 tarihinden önce de Irak'tan tamamen çekilmiş olacak. Çekilme sonrasında ikili ilişkilerin devamına ilişkin olarak Stratejik Ortaklı Anlaşması-SFA Anlaşmasını imzalanmıştır (State.gov, 2008).

Özellikle güvenlik çerçevesinde çeşitli anlaşmalarla Irak'ta varlığını sürdürme noktasında çaba gösteren ABD yönetimi, asker çekme sonrasında Körfez'deki askeri altyapısını nitelik ve nicelik açısından geliştirerek bölgede olası müdahale etkisini artırma siyasetini hedeflemiştir. Irak'ta askeri varlığının sonlanması sonrasında Amerika yönetimi esas olarak Irak'ı güvenlik, ekonomi ve diplomasi alanlarından desteklemeyi hedeflemiş ve bu noktada temelde Irak güvenlik güçlerinin modernleştirilmesi, kalkınma destekleri ve siyasi sürecin demokrasi temelinde işletilmesine yardımcı olunmasını öncelikler olarak belirlemiştir (Loi, 2011: 34-38). Ortaya konulan bu hedeflerle birlikte Başkan Obama Irak Başbakanı Nuri El-Maliki ile yaptığı görüşme sonrasında yeni dönemde Irak'a yaklaşımlarını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Amerika Birleşik Devletleri Ortadoğu'da askeri üstünlükten ziyade diplomatik etkinliğine vurgu yaparak var olacaktır. Bu noktadan hareketle asıl hedefimiz güçlü diplomatik ilişkiler kurmak ve dolayısı ile her alanda ilişkilerimizi geliştirmek olacaktır. Irak'ın bölgesel olarak istikrarlı ve başarılı bir ülke olması ABD Irak için olduğu kadar Amerika için de oldukça önemlidir. Barındırdığı tüm farklı unsurları bünyesine alan başarılı ve demokratik bir Irak gerek ABD'nin bölgedeki varlığı gerekse de bölgedeki diğer ülkelere model olması açısından kritik öneme sahiptir.” (Council on Foreign Relations, 2011).

Irak Seçimleri: ABD ve İran Etkisi

Başkan Obama Amerikan askerlerinin çekilmesi sonrasında Irak'a dair öngörülerini bu şekilde ortaya koyarken; çekilme sonrasında kuşkusuz en çok tartışılan ülkelerden biri İran olmuştur. Özellikle George W. Bush döneminde Irak'ta Amerikan etkinliğini kırma noktasında önemli bir avantaj elde eden İran yönetiminin kısa vadede Şii ve Sünni kutuplaşma ile kazanmış olduğu çeşitli avantajlar uzun vadede Irak ile devam etmiştir. Bu çerçevede 2003 ve 2007 yılları arasında Irak'ta artan İran etkisi, 2008-2010 yıllarına gelindiğinde özellikle Şii grupların oldukça farklılaşması nedeniyle yerini farklı gruplar arasında daha dengeli şekilde dağılan bir yapıya bırakmıştır. Asker çekme sürecinin devreye girmesi ile birlikte siyaseten bölgede daha etkin olma hedefini ortaya koyan Obama yönetimi bu doğrultuda demokratik bir Irak yönetimi oluşturmayı hedeflemiş demokratik bir Irak'ın aynı zamanda bölgesel olarak güçlü bir müttefik anlamına ge-

leceğini ifade etmiştir.

Maliki ve Sadr arasında oluşan gerginliği gidermek adına araya giren İran yönetimi ek olarak Mukteda El Sadr'ın partisine 8 milyon dolar seçim desteğinde bulunmuştur (ORSAM, 2014). ABD ve İran yönetimlerinin bu şekilde dâhil oldukları 7 Mart 2010 Parlamento seçimlerinde 325 sandalyeden 91'ini İyad Allavi liderliğindeki Irak Ulusal Hareketi, 89'unu Başbakan Nuri El-Maliki liderliğindeki Hukuk Devleti koalisyonu almıştır. Ayrıca 70'ini eski Başbakanlardan İbrahim Caferi liderliğindeki Irak Ulusal İttifakı, 43'ünü Kürdistan Bölgesel Yönetim Başkanı Berham Salih liderliğindeki Kürdistan İttifakı kazanmıştır (Knight, 2014).

Sonrasında Ulusal İttifak adı altında birleşen Hukuk Devleti Koalisyonu ile Irak Ulusal İttifakı 159 sandalye ile meclis çoğunluğunu elde etmiş; KYB lideri Celal Talabani Cumhurbaşkanı, Nuri El-Maliki Başbakan seçilmiştir. Bir önceki seçime nazaran seçimlere katılan farklı ittifakların temsil yetkisi alabildiği bu seçimlerde, yönetimde Şii çoğunluğunun bulunması ile Şiilerin sahip olduğu oldukça parçalı yapı dolayısı ile İran etkisi önceki döneme kıyasla azalırken; Amerikan yönetimi çeşitli güvenlik anlaşmalarıyla yeni hükümetle bağlarını kuvvetlendirme yoluna gitmiştir (Bruno, 2008).

Amerikan yönetiminin desteği ile oluşturulan Milli Güvenlik Politikası Konseyi içeriğinin ve işleyiş biçiminin yeterince tanımlanmadığı noktasında kritik edilirken; İran yönetimi seçim sürecinde bazı Sünni ve seküler grupların seçim yasağı almasında etkili olurken; (Katzman, 2010: 7-10) seçim sonrasında da Şii etkinliğinin hâkim olduğu bir hükümet kurulması doğrultusunda hareket etmiştir. Sünni bloğun güçlü ismi olan İyad Allavi'nin çoğunluğu oluşturup hükümeti kuramamış olması; gerek bürokrasi gerekse de bölgesel anlamda Şii etkinliğini arttırmış; bu doğrultuda İran yönetimi sonuçlardan memnuniyetini dile getirmiştir.

Geçmişte Irak'ta El-Kaideyi engelleme ve Sünnileri siyaseten etkin hale getirme noktasında gerçekleştirilmeye çalışılan ve Amerikan Birlikleri Komutanı General Petraeus tarafından tasarlanan 'Sünni Uyanışı' planı (Jabouri ve Jensen, 2008: 7-16) bu dönemde de Amerikan yönetimi tarafından Şiilerin etkinliğini dengelemek adına Irakiye üzerinden Sünnileri sisteme entegre etme şeklinde kendini göstermiştir (Katzman, 2015: 5-10). Amerikan yönetiminin Şii etkisini azaltmaya dolayısıyla İran'ı Irak'a dönük politikasında sınırlandırmaya yönelik girişimlerinin yanı sıra İran, Irak Şiilerinden kaynaklanan birtakım farklılıklar dolayısıyla Irak Şiileri üzerinde istediği etkiyi yaratamamaktadır. Bu doğrultuda özellikle Irak Şiilerinin dini lider olarak Ayetullah Hamaney'i kabul etmemeleri ve bölgesel olarak farklı çıkarılara sahip olmaları İran'ın önünde duran ciddi engellerden birkaçıdır (Cordesman ve Khazai, 2014: 7-10).

Irak'ta Yeni Tehdit IŞİD ve İşbirliği Fırsatları

Asker çekme süreci boyunca kuşkusuz Irak'a dair en önemli tartışmaların başında Irak'ın güvenliğinin sağlanması ve istikrarlı şekilde sürdürülmesi olmuştur. Bu noktada SOFA anlaşması sonrasında çeşitli stratejik anlaşmalarla Irak hükümeti ile askeri eğitimler ve istikrarı sağlama noktasında çeşitli destekleri içeren anlaşmalar imzalanmıştır. Irak ordusunun merkezi yapılanma noktasında eksik olması, etnik olarak siyasi bölünmüşlüğün ordu üzerindeki yansımaları, merkezi ve yerel yönetimin ayrı ordulara sahip olması, silahlendirilmiş aşiretler ve uyuyan hücreler olarak Şii, Sünni, Kürt milislerin varlığı Irak'ta güvenliği tehdit eden unsurlar olarak masaya yatırılmıştır.

Tüm bu unsurların iç güvenlik kaygılarını arttırdığı Irak'ta son dönemde en fazla üzerinde durdukları konu IŞİD terör örgütü olmuştur. 10 Haziran 2014 tarihinden itibaren IŞİD yeni adıyla İD (İslam Devleti)'nin bölgedeki etkinliği artmış; Musul ile birlikte stratejik petrol bölgelerini ele geçirmiştir. Gerek insani gerekse de siyaseten Irak'ta te-

hdit unsuru olarak ortaya çıkan IŞİD, Amerikan ve İran yönetimleri için bir taraftan ortak tehdit çerçevesinde hareket etme noktasında iş birliği fırsatı yaratırken; diğer taraftan yönetimlerin siyasi etkinlik yarışının yeni boyutu olarak kendini göstermiştir (Blanchard, 2016: 20-23).

IŞİD tehdidi çerçevesinde ABD ve İran politikaları bu doğrultuda kritik edilirken; Başkan Obama Irak Şam İslam Devleti terör örgütü ile mücadele stratejisini esas olarak IŞİD ile mücadele eden kuvvetlere yardımda bulunma ve hava saldırıları temelinde ortaya koymuştur (Blanchard, 2016: 20-23). Bu başlıklar üzerinden hareket edilmekle birlikte terör örgütünün durdurulması noktasında iş birliğinin şart olduğunu ise:

“Terörle mücadele yalnızca ABD’nin savaşı değildir. Amerika’nın gücü askeri etkinliği sebebi ile belirgin bir etki yaratabilir fakat Irak’ta terörün bitirilmesi ve istikrarın kalıcı olarak sağlanması Iraklılara bırakılması gereken bir konudur. Bu noktadan hareketle yeni Hükümetin kurulması ile müttefiklerimiz ve Kongre ile müzakerelerin ardından ortaya konulmuştur ki; söz konusu terörist tehdidinin yok edilmesi için ABD liderliğinde geniş bir koalisyon kurulacaktır.” (The Guardian, 2015).

Sözleri ile ortaya koyan Amerikan yönetiminin İran’ın koalisyona katılıp katılamayacağı noktasındaki görüşünü Dışişleri Bakanı John Kerry şu sözlerle belirtmiştir: “İran ile devam eden nükleer görüşmeler ve İran’ın Suriye politikası nedeni ile koalisyonda İran yönetimine yer verilmesi uygun değildir.” (Goodenough, 2014)

Amerikan yönetimi koalisyon güçleri ile IŞİD tehdidine dönük olarak iş birliği içerisinde hareket ederken; İran Lideri Dini Hamaney ABD’yi IŞİD terör örgütünü kurmakla ve yönetmekle suçlamış; Amerikan yönetimi tarafından ortaya koyulan çabaları gerçekçi bulmadıklarını ifade etmiştir. IŞİD’e karşı koalisyona destek vermemekle birlikte İran yönetimi gerek stratejik çıkarları gerekse de bölgesel liderlik hedefleri dolayısıyla Irak’a her türlü desteği vereceğini açıklamış; Irak toprakları ve siyaseti üzerindeki nüfuzunu koruma noktasına vurgu yapmıştır. Bu doğrultuda yeni Bağdat hükümetine destek verilmiş; Kerkük’e gidilerek Şii Arap aşiretleri, Türkmenler ve Kürtlerle çeşitli temaslarda bulunulmuştur (BBC Türkçe, 2015).

Bununla birlikte özel eğitimli 500 askerini hava yolu ile Kerkük kentinin Hurriye hava alanına gönderen İran yönetimi, Kasım Süleymani üzerinden Irak’ta olası bölünmenin önüne geçilmesi yönünde çeşitli adımlar atmıştır. İran yönetimi IŞİD konusunda bu adımları atarken; Amerikan yönetimi ile işbirliği noktasında çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. BBC Farsça’nın Tahran kaynaklarına dayandırdığı haberine göre (BBC News, 2015) dini lider Hamaney’in iş birliğine onay vermesi ile, Kasım Süleymani bölgede koalisyon güçleri ile aktif iş birliği içinde hareket etmiş; Tikrit’te Şii militanlara destek veren Amerikan yönetimi IŞİD ortak tehdidi üzerinden ‘örtülü ortaklık’ doğrultusunda hareket etmiştir.

SONUÇ

Başkan George W. Bush döneminden Barack Obama dönemine Irak politikasını ve İran ile olası uzlaşma ve rekabet noktalarını ortaya koyan çalışma; güvenlikleştirme ve bölgesel güvenlik kompleksi perspektifinde söz konusu politikanın analizine önemli bir katkı sağlamaktadır. Özellikle güvenlik kavramının Soğuk Savaş öncesi ve sonrasında analiz noktaları göstermektedir ki, kavram Soğuk Savaşın bitimi ile birlikte sosyal temellerden bağımsız düşünemeyecek şekilde genişlemiş ve derinleşmiştir. Bu doğrultuda çalışma güvenlikleştirme ve bölgesel güvenlik kompleksi yaklaşımlarını ABD ve İran’ın İran politikalarına temel olacak şekilde ele alırken, devletlerin güvenlik temelinde karşılıklı bağımlılık tezini kanıtlar niteliktedir.

Klasik realizmden eleştirel kuramlara güvenliğin ne şekilde ele alındığını kavramsal ve kuramsal temelde ele alan çalışma, uluslararası ilişkiler literatüründe güvenli olan ya da olmayan nedir sorusuna da cevap aramıştır. Ortaya konulan soruya farklı yaklaşımlardan farklı perspektiflerde cevaplar gelirken, temelde uluslararası sistemin değişen doğasına ve farklılaşan güvenlik algılamalarına vurgu yapılmıştır. Bu noktada altı çizilmelidir ki, realist dönemde ortaya konulan güvenlik perspektifi özellikle Soğuk Savaş sonrasında bölgesel ve uluslararası politikaları okuma açısından yetersiz kalmış, devlet davranışlarının anlaşılması ve analiz edilmesinde güvenlik anlayışının genişlemesi ve derinleşmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Güvenlik, güvenlikleştirme ve bölgesel güvenlik kompleksi kuramları temelinde ABD ve İnan'ın Irak politikasının okumasını yapan çalışma, esas olarak Irak işgalinin her iki yönetim açısından da bir kırılma noktası olduğunu iddia etmektedir.

Söz konusu kırılma İnan İslam Devrimi sonrasında öne sürülen devrim ideolojisinin uygulanmasında ikinci dalgayı temsil ederken, bölgesel ve uluslararası politikayı şekillendirici etkiler doğurmuştur. ABD ve İnan'ın dış politikasında değişen güvenlik algılamalarının resmedilmesi noktasında da önemli olan Irak işgali, kuşkusuz ABD ve İnan açısından bölgede öne çıkan konu başlıklarından yalnızca biridir. Çalışma kapsamında ortaya konulduğu üzere Irak'ı her iki yönetim açısından da özel hale getiren noktalar ise, Irak işgali sonrasında bölgede artan İnan etkinliği, söz konusu etkinliğin ABD dış politikasını müzakereye zorlayıcı nitelikte olması ve İnan'ın Irak etkinliği vasıtası ile uluslararası politikada elinin kuvvetlenmesi olmuştur.

Ele alınan noktalarla birlikte, ortaya konulmaktadır ki, bireyler ve devletler güvenliklerini tanımlarken sosyal temellerden ve güvenlik önceliklerinden bağımsız olarak hareket etmezler. Bu doğrultuda, ABD ve İnan yönetimleri Irak politikalarında güvenlikleştirme yaklaşımı ile ortaya konulan güvenlik sektörleri temelinde güvenlik önceliklerini belirlemişlerdir. Söz konusu öncelikler askeri, sosyal, politik, ekonomik ve çevresel boyutta kendini gösterirken; ABD ve İnan yönetimlerini karşılıklı bağımlılık noktasında hareket etmeye yönelmiştir. Her ne kadar ABD ve İnan yönetimleri özellikle Başkan George W. Bush döneminde birbirlerini "rakip" olarak tanımlamış olsalar da süreç içerisinde İnan'ın elinin giderek kuvvetlenmesi ABD yönetimini müzakereye sevk etmiştir.

Bu doğrultuda çalışma ile birlikte ortaya konulmuştur ki, tehdit ve güvenlik algılamaları ABD ve İnan yönetimleri açısından değişmiş ve her iki yönetim de karşılıklı bağımlılık noktasında bölgesel ve uluslararası çıkarlar gereği ortak hareket eğilimi göstermiştir. Barry Buzan ve Ole Waever tarafından ifade edilen devletlerin güvenlik motivasyonlarının coğrafi yakınlıktan ziyade bölgesel güvenlik bağımlılıkları temelinde şekillendiği iddiası çalışma ile birlikte ABD ve İnan yönetimlerinin Irak politikaları üzerinden analiz edilmiştir. Söz konusu analiz çerçevesinde ortaya konulmuştur ki; Ortadoğu Bölgesel Kompleksinde Irak, ABD'nin Irak işgali ile merkezi konuma gelmiş, ABD ve İnan yönetimlerince güvenlikleştirme perspektifinde güvenliğin değişen ve derinleşen sektörleri temelinde ele alınmış ve süreç her iki yönetim açısından da karşılıklı bağımlılığın artışı ile sonuçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Baker,J., Hamilton,L.,(2006): "The Iraq Study Group Report" A Division of Random House, Inc. New York, s: 4-11.

Barzegar, K., (2010), Iran's Foreign Policy Strategy After Saddam, The Washington Quarterly, s:5-10.

Baylis, J. (2008), Uluslararası ilişkilerde Güvenlik Kavramı, Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18, s.

69-85.

Baysal, B., Lüleci, Ç., (2011), "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi", Güvenlik Stratejileri, Sayı 22, s.5-7.

Blanchard, C., and Humud, C., (2016), The Islamic State and US Policy, Congressional Research Service, CRS Report, s: 20-23.

Brauch, H. G., (2008), "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18, s.1-47.

Buzan, B., (1983), "People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations", Wheatsheaf Books: Great Britain, s. 105-110.

Buzan, B., Waever, O., (2003), "Regions and Powers: The Structure of International Security", Cambridge University Press: New York, s. 219-252.

Buzan, B., Waever, O., Wilde, J., (1998), "Security: A New Framework for Analysis", Lynne Rienner Publishers: United States of America, s.16-19.

Cordesman, A. H., Khazai, S. (May 2014). "Iraq in Crisis". A Report of the CSIS Burke Chair in Strategy". Center For Strategic and International Studies. Washington DC, s: 7-10.

Dobbins, J., Long, A., Poole, M., Rungle, B., (2008), After the War: Nation Building From FDR to George W. Bush, National Security Research Devision, RAND, S: 104-124.

Ekinci, A. C. (2009). İran Nükleer Krizi, USAK BOOKS, s: 358-361.

Ertem, H. S., (2008), "Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist bir Yaklaşım: Kimliğin Güvenliği ve Güvenliğin Kimliği", Güvenlik Stratejileri, Sayı 16, s. 7-10.

Fahlander, P. (2011), Regional Security Complex in Persian Gulf, Lunds Universitet Research Paper, VT 11, s. 15-18.

Guffey, R. A., Kaye, D. D., Martini, J., Watkins, J., Wehrey F., (2010), The Iraq Effect: The Middle East After Iraq War, RAND Cooperation Report, s.21-26.

Jabouri, N., Jensen, S., (2008): "The Iraqi and AQI Roles in the Sunni Awakening" Center for Strategic Studies at the National Defense University, Prism.2 No:1, s: 7-16.

Katzman, K. (2015). Iran U.S. Concerns and Policy Responses. [Washington, D.C.], Congressional Research Service, s: 5-10

Katzman, K., (2007), Iran's Activities and Influence in Iran, CRS Report for Congress, s: 3-4.

Katzman, K., (2010), "Iran-Iraq Relations", Congressional Research Service, CRS Report for Congress, s: 7-10.

Katzman, K., (2016), Iran: Gulf Security and US Policy, Congressional Research Service Report, s.1-5.

Leverett F., (2008): "The Grand Bargain Five Presidents Have Treated Iran As A Threat. The Next Needs To Think Of It As An Opportunity" The Washington Monthly, s: 4-7.

Loi, C., (2011): "U.S. And Iranian Strategic Competition: Competition Between the US and Iran in Iraq" Washington DC 20006, 34-38.

Miş, N., (2011), Güvenikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvelikleştirilmesi, Uluslararası ilişkiler, s. 5-10.

Tanrısever, O. F., (2005), "Güvenlik", A. Eralp (Der.), Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar, (s.107-125), İstanbul: İletişim.

Wendt, A., (2013), "Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası", Uluslararası İlişkiler", Cilt 10, Sayı 39, s.3-43.

Wolfers, A. (1952), "National Security as an Ambiguous Symbol", Political Science Quarterly, Vol 67, No 4, pp.481-502.

Policy Tensor, "The Persian Gulf as a Regional Security Complex", November 17, 2011,

Bkz: <https://policytensor.com/2011/11/17/the-persian-gulf-as-a-regional-security-complex/> (Erişim Tarihi: 17.06.2019)

Terry Macalister, "Background: What Caused the 1970s Oil Price Shock", 3 March 2011,

Bkz: <https://www.theguardian.com/environment/2011/mar/03/1970s-oil-price-shock> (Erişim Tarihi: 19.06.2019)

Arms Control, "Iranian and US Arms", 2003.

Bkz:http://legacy.armscontrol.org/pdf/2003_Spring_Iran_Proposal.pdf.

Iranian American Forum, "Iran's 2003 Grand Bargain Offer and Trita Parsi's Role", 2011,

Bkz: <http://iraniansforum.com/index.php/factbook/479-irans-2003-grand-bargain-offer-and-trita-parsis-role>.

Erişim Tarihi: 20.05.2016

Meir Javadenfar, "The Grand Bargain with Tehran", March 3, 2009.

Bkz: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2009/mar/03/iran-nuclear-weapons>. Erişim Tarihi: 20.05.2016.

Tom Regan, "Report: Cheney Rejected Iran's Offer of Concessions in 2003", January 18, 2007.

Bkz: <http://www.csmonitor.com/2007/0118/p99s01-duts.html> Erişim Tarihi: 20.05.2016.

James Dobbins, "Engaging Iran", 2015. Bkz: <http://iranprimer.usip.org/resource/engaging-iran>.

Erişim Tarihi: 20.05.2016.

Council on Foreign Relations, "Iran's Revolutionary Guards", June 14, 2013.

Bkz: <http://www.cfr.org/iran/irans-revolutionary-guards/p14324> Erişim Tarihi: 20.05.2016.

Obamaspeeches.com, "Barack Obama's 2002 Speech Againsts the Iraq War", October 2002,

Bkz: <http://obamaspeeches.com/001-2002-Speech-Against-the-Iraq-War-Obama-Speech.htm>.

Erişim Tarihi: 20.05.2016.

National Archives, "NATO SOFA Supplementary Agreement".

Bkz: http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121026065214/www.mod.uk/NR/rdonly-res/A921BCF9-97C5-4716-8262-44F96196061E/0/nato_sofa_supplementary_agreement.pdf

Erişim Tarihi: 20.05.2016.

State.gov, "Strategic Framework Agreement Between US and Iraq", November 17, 2008.

Bkz: <http://www.state.gov/documents/organization/122076.pdf>. Erişim Tarihi: 20.05.2016.

Council on Foreign Relations, "Remarks by President Obama and Prime Minister al-Maliki, December 2011", December 11, 2011. Bkz: <http://www.cfr.org/iraq/remarks-president-Obama-prime-minister-al-maliki-december-2011/p26767> Erişim Tarihi: 20.05.2016.

ORSAM, "Irak'ta 2014 Seçimleri, IŞİD Operasyonları ve Irak'ın Geleceği", Haziran 2014.

Bkz: http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201475_190rap.pdf. Erişim Tarihi: 20.05.2016

Michael Knight, "The US Role in Iraq's Postelection Politics", April 24, 2014. Bkz: <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-u.s.-role-in-iraqs-postelection-politics>

Erişim Tarihi: 20.05.2016.

Greg Bruno, "US Security Agreements and Iraq", December 23, 2008. Bkz: <http://www.cfr.org/iraq/us-security-agreements-iraq/p16448> Erişim Tarihi: 20.05.2016.

The Guardian, "Barack Obama Warns Leaders of Islamic State in Speech: 'You are Next'", 14 December, 2015. Bkz: <http://www.theguardian.com/us-news/2015/dec/14/obama-fight-against-islamic-state-iraq-syria>

Erişim Tarihi: 20.05.2016.

Patrick Goodenough, "Kerry: No Room in Anti-ISIS Coalition for Iran: They are on Their Own", September 11, 2014. Bkz: <http://cnsnews.com/news/article/patrick-goodenough/kerry-no-room-anti-isis-coalition-iran-they-re-their-own>. Erişim Tarihi: 20.05.2016.

BBC NEWS, "US Opposes Iran Role in Coalition Against Islamic State", September 12, 2014.

Bkz: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29172524> Erişim Tarihi: 20.05.2016.

BBC Türkçe, "Irak'ın IŞİD'e Karşı en Önemli Müttefiki ABD'ni İran mı?" 16 Ocak 2015.

Bkz: http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2015/01/150115_iran_iraq_etki. Erişim Tarihi: 20.05.2016.

BBC NEWS, "General Qasem Soleimani: Iran's Rising Star", March 6, 2015. Bkz: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27883162> Erişim Tarihi: 20.05.2016.